

Eredeti megjelenés

Ez a tanulmány először az alábbi kiadványban jelent meg:

Bánszki Hajnalka

A csehszlovák–magyar lakosságcsere keretében Nyíregyházára telepített felvidéki magyarok elhelyezésének nehézségei (Forrásközlés)

Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv XXI.

Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára

Nyíregyháza, 2019

ISSN 2064-5732

Eredeti évkönyvi oldalszám: 209-222

Ajánlott hivatkozás:

Bánszki Hajnalka: A csehszlovák–magyar lakosságcsere keretében Nyíregyházára telepített felvidéki magyarok elhelyezésének nehézségei (Forrásközlés). In: Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv XXI. Szerk. Galambos Sándor, Kujbusné Mecsei Éva. Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, Nyíregyháza, 2019. 209-222.

A következő oldalakon a kötet eredeti borítója, címlapja, impressuma, tartalomjegyzéke és előszava olvasható.

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI LEVÉLTÁRI ÉVKÖNYV
XXI.

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYEI
LEVÉLTÁRA KIADVÁNYAI
I. ÉVKÖNYVEK

21.

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI
LEVÉLTÁRI ÉVKÖNYV
XXI.

Nyíregyháza
2019

Sorozatszerkesztő
Kujbusné Mecsei Éva

Szerkesztette
Galambos Sándor, Kujbusné Mecsei Éva

Lektorálta
Reszler Gábor

A kötet megjelenését támogatták
Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjtemények Kollégiuma

Nemzeti Kulturális Alap

Osztrák Köztársaság Konzuli Képviselet Nyíregyháza

Tördelés
Szemán Attila

Borítóterv
Verdes Mihály

ISSN 2064-5732

Kiadja a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára
Felelős kiadó: Kujbusné dr. Mecsei Éva igazgató

Nyomdai munkálatok
Pátria Nyomda Zrt.

TARTALOM

Előszó	7
--------------	---

ÚJABB KUTATÁSOK 1956-RÓL

Lénárt Béla:	
Az én '56-om	11
Takács Tibor:	
A látható és a láthatatlan forradalom	
<i>Az 1956. október 26-i nyíregyházi tömegtüntetés képei</i>	17
Lupkovics György:	
Szilágyi László és társai büntetőperének néhány jellemző vonása	31
Galambos Sándor:	
Muszáj-Herkulesek	
<i>Az 1956-os forradalom idején távollétükben vagy tiltakozásuk ellenére</i>	
<i>megválasztott helyi vezetők Szabolcs-Szatmárban</i>	39
Balogh Béla:	
Az 1956-os magyarországi forradalom visszhangja az egykori	
Nagybánya tartomány területén	47
Váradi Natália:	
1956 – kárpátaljai lapszemle	61
Peter Ruggenthaler:	
A Szovjetunió viszonyulása az osztrák és magyar semlegességhez	
1955–1957 között	73
Peter Ruggenthaler:	
Die österreichische Neutralität 1955/56 – eine Gefahr	
für den Zusammenhalt des „Ostblocks“?	77
Kocsis György:	
Az 1956-os forradalom és szabadságharc Szabolcs-Szatmár-Bereg	
megyével kapcsolatos könyvtári dokumentumai levéltárunkban	85

ÚJABB HELYTÖRTÉNETI KUTATÁSOK

Csorba Noémi:

Nagypákay Balázs címereslevele 1609-ből *(Forrásközlés)* 109

Nagy Dóra:

„Könyörgők azért nagyságodnak mint kegyelmes asszonyomnak”
Bornemissza Anna erdélyi fejedelemasszonyhoz intézett kérelmek
(Forrásközlés) 119

Kujbusné Mecsei Éva:

**Az evangélikus vallás mint a Nyíregyháza és a Felvidék közötti
kapcsolati háló fontos szála**
Nyíregyházi lelkészek, segédlelkészek 1753–1848 között 131

Pallagi László:

**A Beregsomi Református Egyházközség élete a századfordulótól
1944-ig a presbiteri jegyzőkönyvek tükrében** 145

Fodor Krisztina:

A Beregi Református Egyházmegye rövid története (1914–1923) 157

Szemán László:

Első világháborús harangrekvirálás Szabolcsban és Szatmárban
A görögkatolikusok harangjainak háborús célokra fordítása 177

Láda Bertalan:

A nyíregyházi ferences rendház és templom építéstörténete 193

Bánszki Hajnalka:

**A csehszlovák–magyar lakosságcsere keretében Nyíregyházára
telepített felvidéki magyarok elhelyezésének nehézségei**
(Forrásközlés) 209

ELŐSZÓ

A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára Évkönyv sorozatában évtizedek óta igyekszik közkinccsé tenni a megyénk múltjával kapcsolatos olyan tanulmányokat, kisebb forrásközléseket, bibliográfiákat, amelyek tükrözik a modern történetiszemléletet, eddig még ismeretlen vagy nehezen hozzáférhető források felhasználásával készültek és hozzájárulnak a helytörténet fehér foltjainak feltárásához.

Az évkönyvek egyik fejezetét levéltári napjaink tematikus előadásai alkotják. A másik fejezetben pedig olyan helytörténeti kutatásoknak adunk helyet, amelyek új eredményeket mutatnak be. Itt nemcsak levéltárunk munkatársainak tanulmányait, hanem a régiókkal foglalkozó muzeológusok, régészek, néprajzkutatók, történészek, tanárok, könyvtárosok, helytörténeti kutatók írásait, továbbá az évente meghirdetett helytörténeti pályázatok legjobbjait szintén közzétesszük.

Sorozatunk 21. kötetében is a korábbi hagyományokat követjük. Az első fejezetben az 1956-os forradalom és szabadságharcra emlékező, 2016 októberében megtartott levéltári napok előadásainak szerkesztett változatai követik egymást. A fejezetet ajánló bibliográfia zárja. A tanulmányok többsége Nyíregyháza és a korabeli Szabolcs-Szatmár forradalmi történéseit és a megtorlást taglalja. Két dolgozat a határon túlra tekint: Nagybánya tartomány, valamint Kárpátalja részben magyar lakosságú területeinek reakcióit – elsősorban a titkosszolgálatok és a pártsajtó torzító tükrén keresztül láthatjuk.

Szerzőink közül kiemelt figyelmet érdemel Lénárt Béla, aki nem klasszikus tanulmányt, hanem inkább esszét írt, amelyben mint a forradalom egyik helyi szerveinek vezetője a forradalmár, a hős fogalmának igen elgondolkodtató elemzését adja. Másik szerzőnk, az osztrák történész, Peter Ruggenthaler pedig a konferenciánkon elhangzott előadásán túl rendelkezésre bocsátotta terjedelmesebb, lábjegyzetekkel ellátott írását is. Ez utóbbi tanulmányát németül adjuk közre.

Az évkönyv második nagy fejezetének rendező elve a kronológia. A 17. századtól a 20. századig terjed az áttekintés az Erdélyi Fejedelemség, Szabolcs és Szatmár vármegyék, valamint Nyíregyháza város egy-egy időszakáról, meghatározó eseményéről, a korszak jellegzetes irattípusáról. Bereg vármegyével a 2014. és 2017. évi helytörténeti pályázat két kárpátaljai díjazottjának írása foglalkozik.

Kedves Olvasók, kellemes időtöltést, jó lapozgatást kívánnak

a szerkesztők

A CSEHSZLOVÁK–MAGYAR LAKOSSÁGCSERE KERETÉBEN NYÍREGYHÁZÁRA TELEPÍTETT FELVIDÉKI MAGYAROK ELHELYEZÉSÉNEK NEHÉZSÉGEI (*Forrásközlés*)

A második világháború végén a győztes hatalmak visszaállították Csehszlovákia szuverenitását. A visszatérő vezetés az ország szétbomlasztásáért a német és magyar kisebbséget tette felelőssé, ezért 1944 őszén kezdetét vette a csehszlovákiai magyarok jogfosztása a nyelvhasználat korlátozásával, amelyet azután vagyonekbobzások, állampolgári jogokat, személyi szabadságot sértő dekrétumok követtek, és tízezreket hurcoltak csehországi kényszermunkára. Eduard Beneš a nemzetiségi kérdést kitelepítéssel akarta megoldani, azonban a magyarok áttelepítéséhez nem kapott nemzetközi támogatást. Elhúzódo csehszlovák–magyar kormányközi tárgyalások eredményeképpen 1946. február 27-én Budapesten írták alá a lakosságcsere egyezményt. A cserétől a magyar fél a felvidéki magyarok kálváriájának végét remélte, a csehszlovák államvezetés pedig azt, hogy magyar kisebbségétől legitim úton megszabadulhat. Az egyezmény értelmében Magyarországon önként jelentkezhetett minden magát szlováknak vagy csehnek valló állampolgár, míg Csehszlovákiában a magyarországi jelentkezők számának megfelelő arányban jelölhettek ki felvidéki magyarokat áttelepítésre. A lakosságcsere legfontosabb közös kérdéseinek rendezésére vegyesbizottságot állítottak fel.

A jelentkezések egy részét a magyar hatóságok érvénytelenítették, mert azokat egyezményelleneseknek nyilvánították, sokan pedig, akiket csak a propaganda csábított el, a következő hónapokban maguk vonták vissza szándéknyilatkozatukat. Nyíregyházáról és a hozzá tartozó tanyabokrokból 1946 tavaszán több mint hatezer fő jelentkezett a Csehszlovákiába való áttelepülésre. Ez a szám még az előzetes csehszlovák várakozásokat is felülmúlta, akik csupán négy és félezer szlovák áttelepülésére számítottak a magyarországi városból.

Az egyoldalú transzportokkal 1946 őszén 576 vagyontalan jelentkezőt költöztettek át teherautókon Csehszlovákiába, de a szervezett kétoldalú csere megindulására, amikor a gazdasági erővel is bíró lakosok elhagyták a vidéket, még hónapokat kellett várni. Nyíregyházáról az első cserevonatok 1947. április 11-én indultak el. A nyíregyházi szlovákok részére Lévát és környékét jelölték ki telephelyként. A lévai magyarokat ezzel párhuzamosan kezdték el a korábban németek által lakott déli országrészbe telepíteni.

A telephelyek kijelölése a csehszlovák–magyar lakosságcsere egyezmény alapján elvileg az ún. ikresítés elvei szerint történt. Vagyis elvben azonos társadalmi státusú és megközelítőleg azonos vagyonnal rendelkező családoknak kellett volna helyet

cserélniük. Azonban ennek gyakorlati megvalósítását akadályozta az, hogy amíg a lakosságcsere a csehszlovák vezetés a vagyonos és birtokos magyar földműves rétegtől kívánt megszabadulni, addig a Csehszlovákiába való önkéntes áttelepülés leginkább a szegényebb, biztos egzisztenciával nem rendelkező magyarországi szlovákokat vonzotta. A mintegy hatezer jelentkező összesen csak 4168 hold saját és 1363 hold juttatott földet birtokolt.¹ Ezzel szemben a Nyíregyházára irányított felvidéki földműves családok fejenkénti földkvótája a fennmaradt ideiglenes juttatási leltár tanúsága szerint is kb. 2,4 kataszteri hold volt, vagyis egy kisebb, öttagú család is átlagban 10 holdnyi saját földet hagyott hátra.²

A magyarországi szlovákok hátrahagyott ingatlanairól még a költözés előtt az összeíró bizottságok részletes kétnyelvű leltárt készítettek és az egyezmény értelmében zárolták azokat a későbbi telepítés részére. A családok, mint gazdasági egységek, egyben tartása érdekében a házastársaknak együtt kellett áttelepedniük, és a 18 éven aluli gyermekeknek is költözniük kellett velük. A feleség ugyan jelentkezhetett a hadifogságban lévő férj távollétében, akinek hazatérte után szintén nyilatkoznia kellett, hogy vállalja-e az átköltözést.

A lakosságcsere kezdetekor a magyarországi letelepítést lebonyolító szervek még nem álltak készen a felvidéki magyarok fogadására. Egyrészt a németek kitelepítése még folyamatban volt, másrészt pedig a magyarországi szlovákok ingatlanainak telepítésre való felhasználása is nehézségekbe ütközött a jelentkezők visszavonása, valamint az ingatlanok tulajdonjoga és minősége miatt. A jelentkezőknek tilos volt elidegeníteniük föld- és házvagyont, azonban a rendeletbeli tiltás ellenére történtek erre kísérletek, mint ahogyan előfordult az is, hogy a kitelepedők a lakások tartozékait igyekeztek pénzzé tenni, néhányan megrongálták, lakhatatlan állapotban hagyták maguk után házaikat.³ A kiterjedt tanyavilágban az üresen álló házak megőrzése is gondot jelentett. Továbbá nyilvántartásba vettek előzetesen olyan lakásokat is, amelyek nem voltak az átköltözők saját tulajdonában, vagy más okból nem lehetett azokba új lakókat költöztetni. Mindezek miatt az előzetesen elkészített ikresítési jegyzékek jobbára használhatatlanná váltak a magyarországi letelepítésnél.⁴

A Földbirtokrendező Alapba került, hátrahagyott ingó- és ingatlanvagyon felett telepfelügyelőknél kellett őrködni. Többször visszatérő panasz, hogy nem látták el megfelelően munkájukat. 1948. szeptember 27-én a 11533/1948. ikt. sz. földhivatali

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, XIX-A-15-d. Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság iratai. Áttelepülők nyilvántartó lapjai, magyar–szlovák névjegyzékek, vagyonösszeírások, statisztikai kimutatások. 136. tétel. A Szlovákiába áttelepülők ingatlanstatisztikai kimutatásai községek szerint, valamint foglalkozás szerinti kimutatások és összesítők, 1946.

² Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára (a továbbiakban MNL SZSZBML), XXIV. 1. Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság 2. számú (nyíregyházi) Kirendeltségének iratai, 1947–1948 (1950) (a továbbiakban XXIV. 1.), III/c. 7. tétel, Nyilvántartás a Csehszlovákiából áttelepített magyarokról, 1947–1948.

³ Uo. 14/II-K/1947.

⁴ Kugler József: Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön. Budapest, 2000. 115.

körrendelet utasította a területi vezetőket a telepfelügyelők fokozottabb ellenőrzésére főleg a kallódó javak (pl. termények) tekintetében.⁵ Amennyiben eltérést, szabálytalanságot észleltek, kötelesek voltak azonnal hivatali vizsgálatot indítani, és ha beigazolódtott a mulasztás, bűnvádi feljelentést tenni. Amennyiben a hivatal átadásra került, szigorúan el kell számoltatni a felügyelőt, jegyzőkönyvet kellett készíteni. Nyíregyházán az is előfordult, hogy a telepfelügyelői felelősséggel megbízott tanyabíró maga hordta szét a kitelepült után maradt terményt.

A nyíregyházi betelepítésre kijelölt ingatlanok alacsony minősége ismert volt, amivel tisztában voltak az ide irányítottak is. A lakhatási körülményeken túl a tanyák messzesége, a város és a vidék háborús kárai és a föld minősége is ellenszenvessé tették Nyíregyházát. Ezért több alkalommal is tiltakoztak az áttelepítés helye ellen. A lakosságcsere kezdeti szakaszában még volt arra lehetőség, hogy ezeket a transzportokat máshová irányítsák, azonban később megszigorították a telephelycserék feltételeit.

Az már a lakosságcsere előkészítésekor nyilvánvaló volt, hogy a szlovákiai magyarokat sehol sem lehet megfelelőképpen ellátni a magyarországi szlovákok elhagyott javaiból.⁶ A lakosságcsere óriási adminisztrációs feladatot jelentett a hatóságoknak: számba kellett venni a kitelepülők valamennyi saját tulajdonú, illetve bérelt ingatlantulajdonát, ezekről részletes kimutatást kellett vezetni és fel kellett térképezni, hogy az elhagyott telephelyeken túl milyen telepítési lehetőségek vannak. Továbbá biztosítani kellett a zárolt ingatlanok megőrzését, előkészíteni az átmeneti szállásokat és gondoskodni az érkező magyar családok segélyezéséről, ellátásáról. A Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság koordinálta a feladatokat, amely területi kirendeltségeket hozott létre. A nyíregyházi 2. számú kirendeltség 1947. március 20-án⁷ kezdte meg működését. A berendezkedés sem volt egyszerű, ugyanis a közigazgatási hivatalok túlsúlyfoltossága miatt nehezen sikerült irodahelyiséget és bútorokat biztosítani az új szervnek.⁸ Már az első napokban látszott, hogy a jelentkezések visszavonása miatt a magyarok letelepítése a vártnál is nehezkesebb lesz, az ide érkezett bizottság a közhangulat alapján úgy vélte, hogy akár a jelentkezők 30–40 százalékának a visszalépésével is számolni kell.⁹ Az ingatlanok problémája annál is inkább ijesztőnek tűnt, mert a bizottság március végén az első szerelvényekkel 800–1000 fő áprilisi letelepítésével számolt.¹⁰

Ezzel szemben a tervezettnél két héttel később, 1947. április 22-én érkeztek meg Nyíregyházára az első, magyarokat szállító szerelvények 165 fővel. Eddig az időpontig

⁵ MNL SZSZBML, XXIV. 201/d. Szabolcs Vármegye Földhivatala Telepítési Osztály iratai, 1946–1950. (a továbbiakban XXIV. 201/d.), 51.135/V/1948.

⁶ Vadkerty Katalin: A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéről. Pozsony, 2007. 273.

⁷ A dátum bizonytalan, a kirendeltség felállításáról adott jelentésekben március 20-ra és március 21-re egyaránt hivatkoznak.

⁸ MNL SZSZBML, XXIV. 1. 3/II/1947.

⁹ Uo. 16/II/1947.

¹⁰ Uo. 17/II/1947.

1946-ban 576 fő, 1947-ben pedig 3417 személy települt át a városból. A csere legintenzívebb időszakában, 1947 áprilisa–májusa folyamán 3254 szlovák hagyta el Nyíregyházát, helyükre 755 felvidéki magyar, összesen 176 gazdasági egység érkezett, vagyis négy kitelepülő helyébe érkezhetett egy áttelepített. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy 17 egységet juttatás nélkül továbbírányítottak, az arány még rosszabb. 1947 végéig összesen 1210 főt irányítottak Nyíregyházára, a következő évben pedig még 176-ot.

1. sz. táblázat
A lakosságcsere üteme Nyíregyházán

Év	<i>A nyíregyházi körzetből Csehszlovákiába áttelepedett szlovákok száma</i>	<i>A nyíregyházi körzetbe telepített felvidéki magyarok száma</i>
1946	576	–
1947	3417	1210
1948	515	176
Összesen	4508	1386

A felvidéki magyarok fogadása nemcsak a telephelyek silány minősége és elégtelen száma, de a lakosság és a hatóságok hozzáállása miatt is nehézségekbe ütközött. A nyíregyházi városvezetés munkáját mind Szabolcs vármegye főispánja, mind a kormánybiztosság elégtelennek tartotta. A főispán, aki a telepítéseket felsőbb hatóságként fogta össze, többször is figyelmeztette a polgármestert a szükséges jelentések megtételére és a munka megkezdésére. (Lásd az 1. sz. forrást!) A gyakorlatban megvalósított munkákról szóló jelentéstételt Fazekas János polgármester azzal odázta el, hogy az ügy érdekében bizottság állt fel. A városvezetés, illetve a városi tisztviselők munkájára és magatartására több panasz is érkezett. Egyrészt az áttelepülésre jelentkezőket sokszor megsértették a hivatal köztisztviselői, vagy olyan adókat próbáltak behajtani, amelyeket már nem állt jogukban. Előfordult, hogy megtagadták az igazolványok (pl. örlési engedélyek) kiállítását, más alkalommal vitába keveredtek a jelentkezőkkel, vagy azokkal, akik a jelentkezésüket éppen vissza kívánták vonni. A kormánybiztosság sem volt elégedett a polgármesteri hivatal közreműködésével. A lakosságcsere jelentősen igénybe vette a közigazgatási hatóságokat is, mert ugyan a kormánybiztosság viselte a lakosságcserével kapcsolatos költségeket, a munkát a polgármesteri hivatalnak kellett megszerveznie és meg kellett előlegeznie a kiadásokat is.

A városháza és az áttelepítési kirendeltség elszámolási vitába keveredett a felvidékiek számára összegyűjtött összegekkel kapcsolatban. (Lásd a 3. sz. forrást!) A városvezetés a pénzt nem az áttelepítettek közvetlen segélyezésére fordította, hanem az átmeneti szállások előkészítésére használta fel. A kormánybiztosság szerint ezek a javítások feleslegesek voltak, mert egyből a telephelyekre vitték a betelepítetteket. Ugyanakkor a

földhivatali jelentésekből tudjuk, hogy a betelepítés lassan zajlott, még 1948 tavaszán is éltek tömegszállásokon. A közhangulat lakosságcsere-ellenességét a márciusban ideérkezett bizottsági tagok a legsúlyosabb kérdésnek tartották. (Lásd a 2. sz. forrást!)

A nyíregyházi kirendeltség novemberi megszűnése után a kormánybiztosság a városi számvevőségen keresztül utalta a segélyeket, amit ugyancsak terhesnek érzett a hivatal. A telephelycserék és költözések miatt Budapesten nem mindig volt követhető, hogy a felvidéki telepes pontosan hol lakik, így nem tudták közvetlenül utalványozni a pénzt. A lakosságcsere kezdeti szakaszában előfordult, hogy a családok az ország más részébe vitették magukat – igénybe véve ehhez a kormánybiztosság infrastruktúráját –, ahol ráadásul megélhetési lehetőségük sem volt biztosítva. A többletköltségek, a konfliktusok és az ellenőrizhetetlenség miatt egy idő után rendeletben tiltották meg az önkényes telephelycseréket.

Problémás volt a hátramaradt ingatlanok összeírása is, mert valamennyi olyan ingatlant nyilvántartásba vettek, amelyből Szlovákiába átköltöztek, figyelmen kívül hagyva, hogy abban esetleg régi jogon bérlők maradtak, vagy állapotuknál fogva nem voltak megfelelőek. Az 1948 augusztusában kelt telepítési jelentés szerint a megyében összesen 716 ingatlan maradt az áttelepültek után, ezekből 354-et juttattak, de a juttatás ténye nem jelentette azt, hogy abba a telepések be is költözhettek.

A juttatott házak sokszor az alapvető igényeknek sem feleltek meg. (Lásd a 4. sz. forrást!) A csehszlovákiai életkörülmények és a nyíregyházi lakásviszonyok között éles kontraszt volt. A Nyíregyházára irányított 328 gazdasági egység összesen 297 házat birtokolt, vagyis az áttelepült családok 88%-a számít háztulajdonosnak. A felvidékiek legalább szoba-konyha bútorzattal érkeztek, a családok csaknem fele pedig nem egy, hanem kétszobányi bútort hozott magával. A részükre kiutalt új otthonokba sokszor a bútorikat sem tudták bevinni. Megfelelő méretű és állapotú melléképületek hiányában az állatállományuknak sem volt hely. 1947 novemberében a földhivatal 150 db ingatlan alapvető felújítására kért ajánlatot. (Lásd az 5. sz. forrást!) Ahogyan az indoklásban írták, a javítások elmaradása esetén féltő volt, hogy az ide irányítottak továbbállnak. 1948 februárjában a földhivatal úgy vélte, hogy tekintettel a házak rongált állapotára, valamennyi telepes igényt tarthat és jogosult egy kisebb javítási segélyre.¹¹

A letelepítettek lakásgondjai csak nehezen oldódtak meg. A lakosságcsere következő évében, 1948-ban csak 176 főt tudtak a városba irányítani, közülük 141 fő az április 4-i transzporttal érkezett, a többiek pedig különböző időpontokban.

Amikor a letelepítést vizsgáljuk, annak sikeressége nem írható le csak a juttatott házak és földingatlanok minőségének és mennyiségének összehasonlító elemzésével. Az életminőségre ugyanekkora hatást gyakorolt a közösség is, amelyben sokáig idegenként kezelték a felvidéki magyarokat. Ugyan felvilágosító munkával igyekeztek tudatosítani a lakosságban az egyezmény végrehajtásának szükségességét, és együttérzést kiváltani a szülőföldjükről elűldözött magyarsággal szemben, a homogén szlovákajkú

¹¹ MNL SZSZBML, XXIV. 201/d. 50.210/V/1948.

evangélikus nyíregyházi tanyavilágba mégiscsak hívatlanul érkeztek a felvidékiek és kívülállók, „gyütt-mentek” maradtak.

FORRÁSOK

1. sz.

1947. március 4.

A magyar–csehszlovák egyezmény alapján kitelepítésre kerülő magyarok elhelyezése

Szabolcs vármegye főispánja

Ikt. sz.: 352/1947.

Hiv. szám: K. 1619/1947.

Polgármester Úrnak, Nyíregyháza

Fenti tárgyban még a múlt év december hó 12. napján 2477/1946. szám alatt, majd folyó év január hó 21. napján 104/1947. sz. rendeletet adtam ki Polgármester Úrnak s valamennyi járás járási főjegyzőjének.

Az egyes járások járási főjegyzői rendelkezésemnek valamennyien a kívánalmak szerint megfeleltek, Polgármester Úr részéről azonban mind mostanáig az érdemleges elintéztést nélkülözöm.

Első ízben kiadott rendeletemre 1946. december 18. napján 20739/1946., majd további rendeletemre folyó évi január 29. napján és február hó 12. napján 1619/1947., illetve ismételten is 1619/1947. K. szám alatt jelentést terjeszt be, valamennyi jelentés azonban oda concludál, hogy a kitelepítésre várók elhelyezésével kapcsolatban bizottságot alakít, s a bizottság összehívására újabb és [újabb] határidőket tűz ki.

Valamennyi jelentés és ennek során tett intézkedés mindez ideig gyakorlati jelentőséggel és eredménnyel nem bír.

Ismételten is felhívom Polgármester Úr figyelmét az 1946. december 12. napján, majd ezt követőleg 1947. évi január hó 21. napján kiadott 2477/1946., illetve 104/1947. szám alatti alaprendeleteimnek alapos áttanulmányozására, s ennek elintéztéseként a még elintézetlen kérdés gyors és gyakorlati megoldására.

A kiadott és fent hivatkozott alaprendeleteim pontosan és félreérthetetlenül megszabják Polgármester Úr kötelességeit, az eljárási módot, s feladatává teszik azon személyek és lehetőségek megállapítását, akik és amelyek felhasználásával a kívánt névjegyzék elkészíthető. A bizottságok alakítása, a bizottság folytonos és nem szűnő munkába állításával a kérdés állandó napirenden tartása és még eredményesebb kimunkálása nem szükségtelen ugyan, de ettől függetlenül sokkalta fontosabb a tényleges eredmények elérése. Az elmúlt év december közepétől több mint két hónap állott rendelkezésre ahhoz, hogy a Szlovákiából kitelepítésre váró magyarok elhelyezésének biztosításánál a város tényleges eredményt produkálhatott volna.

Nem győzöm eléggé hangsúlyozni azt a fontos nemzeti feladatot, mely a hontalanná vált magyar családok elhelyezésével kapcsolatosan a közigazgatási hatóságokra hárul, s éppen ezért elvárom, hogy Polgármester Úr ennek fontosságát átérezve, jelen rendeletem kézhezvételétől számított 8 napon belül tevőleges eredményről fog beszámolni.

A Szlovákiába kitelepült lakosság egyik – országosan is legjelentősebb szigete – Nyíregyháza város és környéke, ahol ennek következtében számos visszahagyott ingatlan adódik s éppen ezért érthetetlen és indokolatlan is, hogy egyrészt erre figyelemmel, másrészt Nyíregyháza város jóérzésű, segítő szándékú lakosságának készségét ismerve, hogy éppen ez a város zárkózik el az annyira kívánt segítségnyújtástól.

Felhívom Polgármester Urat, hogy 8 napon belül az alaprendeletben közölt névjegyzékhez alkalmazkodva, jelentse be a város területén elhelyezhető személyek, illetve családok számát s azok elhelyezési körülményeit.

Nyíregyháza, 1947. évi március hó 4. napján

Tomasovszky Mihály
főispán

MNL SZSZBML, IV. B. 401. Szabolcs, valamint Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék főispánjának iratai, 1874–1949. 36/1947.

2. sz.

1947. március 30.

Az összeíró bizottság jelentése a lakosságcsere előkészítéséről

[Tárgy és iktatószám nélkül]

A Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság 2. számú kirendeltségének
Nyíregyháza, Vay Ádám utca 15.

Alulírott összeíró bizottsági tagok a részünkre kijelölt bokrokban hivatalosan kiszálltunk, amiről a következőket jelentjük:

Feladatunk volt az olyan bokrokban, ahol kitelepülő szlovákok vannak, helyi magyar bizalmi bizottságot alakítani, amely bizottság összekötő a 2. sz. kirendeltséggel. Feladata még a felvilágosítás és az ide települők elhelyezése és fogadása. Ezek a bizottságok állanak legalább 2-3 személyből, amiben benne van a tanyabíró, földigénylő bizottsági tag, esetleg tanító vagy tanítónő vagy egyéb, helyismeretekkel bíró megbízható magyar ember.

1947. 03. 27-én indultunk a rendelkezésünkre bocsátott fogaton és a Tamás bokori iskoláig vitt. Innen már mindenütt gyalog folytattuk utunkat, amelynek jegyzőkönyvét

csatoljuk. Ezzel a bizottsággal megvizsgáltuk a kitelepülők vagyoni helyzetét, amit szintén csatolunk.

Innen még aznap délután átmentünk a púposhalmi bíróhoz, akinél megalakítottuk a kis- és nagypúposi bizottságot. A mellékelt jegyzőkönyv és névsor szerint jártunk el.

1947. 03. 28-án a púposhalmi Újsoron ismét egy bizottságot alakítottunk és tettünk vizsgálatot a mellékelt jegyzőkönyv és névsor szerint.

Aznap délután a Lakatos bokori bíróval vizsgáltuk felül a kitelepülők névsorát, azonban bizottságot itt nem alakítottunk. Ez vonatkozik Bánfi bokorra is.

Utána átmentünk Bundás bokor bírójához, ahol a bizottság felállítása után gyorsan elvégeztük a vizsgálatot. A jegyzőkönyv és névsor csatolva.

Még aznap este átmentünk Horvát bokorba, ahol a bírónál éjfélig tartó munka után a bizottságot megalakítottuk és az adatokat felülvizsgáltuk. Itt egyszerre Horvát, Ferenc, Halmos bokrot intéztük el.

1947. 03. 29-én délelőtt a Bedő bokorban hasonló munkát végeztünk. A jegyzőkönyv és névsor mellékelve. Aznap délután a királyteleki állomásról vonaton visszatértünk.

A három nap alatt személyenként legalább 40 km-t gyalogoltunk, mert a tavaszi sürgős munka miatt előfogatot nem tudtunk szerezni. Minden egészséges felnőtt ember kint dolgozott a földeken. A bírókkal, valamint a többi bizottsági tagokkal csak este vagy előre üzenve tudtunk beszélni.

Általános benyomásunk a következők:

A Szlovákiába kitelepülők legnagyobb része a fenti bokrokból el akar menni, kivéve a módosabbakat. Ennek dacára művelik földjeiket ritka kivétellel. A kitelepülőknek sok juttatott földje van, mert sok a gyerek egy-egy családban. Igen bonyolult családi vagyonkérdések vannak, amelyek igazságos elintézése igen nehéz lesz. Ennek dacára sok üres ház fog maradni utánuk. Ezek a házak majd mind vert falból vannak, nád vagy szalmával vannak fedve. Akad köztük kis számban lakhatatlan odú, vagy kunyhó is, ahol nagy a szenny és a nyomor. Ezekbe csak átalakítással lehet betelepíteni magyarokat. A kitelepülőkkel szemben elég ellenséges a hangulat, minden bajt azoknak rónak fel.

A kitelepülők után itt maradt ingatlanokon kívül parlagon heverő föld nincs, bérbe nem adnak, üres ház vagy lakrész 1-2 bokor kivételével nincs. Falusi iparosokat a bokrok nem tudnak foglalkoztatni, mert a város közel van.

Általában a ki- és betelepüléssel szemben nagy a közöny és a betelepülőkkel szemben az ellenszenv, kenyéririgység. Ritka a közösségi érzet, ami a felvilágosítás hiánya. Nem ismerik fel ennek történelmi fontosságát, amikor emberek tömege vándorol ki kényszerből, ki propaganda hatására.

Nyíregyháza, 1947. március 30.

Forgách Ferenc és Fejes Ernő bizottsági tagok

MNL SZSZBML, XXIV. 1. III/a. tétel. A kirendeltség működésére vonatkozó iratok

3. sz.
1947. május 14.
Az áttelepülők elszállásolása és élelmezése

Nyíregyháza m. város polgármesteri hivatala
Városháza I. em. 4. szoba
Előadó: Kotsis Árpád első aljegyző h.
K. 9441/1947. szám

Áttelepítési Kormánybiztos Úrnak,
Budapest
VI. Paulay Ede u. 52. szám

18198/1947. számú átiratokra észrevételemet a következőkben teszem:

1946. év december havában Szabolcs vármegye főispánjának rendeletére a Csehszlovákiából áttelepült magyarok ideiglenes elszállásolása és szociális felsegélyezése céljából Nyíregyháza városban bizottságot alakítottam.

Ezen bizottság társadalmi gyűjtések folytán a város összlakosságának széleskörű bekapcsolásával a fenti célra az első transzport megérkezéséig kb. mintegy 4200 forint összeget gyűjtött össze s ezen pénzüsszeget házipénztárunkban helyeztük el, hogy abból az áttelepülteket felsegélyezzük, és a szükséges átmeneti szállás tatarozását elvégezzük.

Ez utóbbi ténykedés azért is vált szükségessé, mert amikor folyó évi március havában az áttelepítési kormánybiztosság 2. számú kirendeltségének vezetője Nyíregyházára megérkezett, az átmeneti szállások biztosítását és felállítását elkerülhetetlenül fontosnak tartotta, és azt hivatalomban engem felkeresve kérte és állandóan sürgette.

A helyiséget, még mielőtt az áttelepítési kormánybiztosság kirendeltsége megérkezett volna Nyíregyházára, már előre biztosítottuk a város tulajdonát képező lovassági laktanyában. Fent nevezettek megérkezése után ott, egyik városi tisztviselőmmel, a tisztiorvossal és a kirendeltség egyik tisztviselőjével, majd a gazdasági hivatal tisztviselőjével helyszíni szemlét tartottak nem egy esetben, hogy a helyet kellőképpen átalakíthassuk átmeneti szállás felállítására.

Az ott elvégzett munkák mind a helyszíni szemlén résztvevő kirendeltségi tisztviselőnek és kirendeltség vezetőjének kérelmére és észrevételére történtek. Látszólagosan ez az összeg első alkalomra mintegy 1000 forintos munkát vett volna igénybe. Később azonban ugyancsak a kirendeltség tisztviselőinek és vezetőjének előterjesztésére és kérelmére újabb és újabb munkákat kellett végezni.

Amikor a számvevőséget és gazdasági hivatalt felhívtam arra, hogy tegyen jelentést az ott elvégzett munkákra vonatkozóan és a végzett munkák és tatarozási díjösszegek tekintetében valamint általánosan a gyűjtés folyamán befolyt segélyezési pénzzel kapcsolatosan, a következő jelentést kaptam:

Az áttelepülők ideiglenes elszállásolására a huszárlaktanya épületeiben a legszükségesebb méretekben átmeneti szállások céljából a munkálatokat befejeztük. A végzett munkák a következők voltak: a helyiségeket kitakarítottuk, árnyékszéket és konyhát építettünk, villanyvilágítást bevezettük, főzőedényeket és evőeszközöket vásároltunk. Az ügy gazdasági ellenőrzése céljából napszámost kellett alkalmaznunk. Ennek a napszámosnak feladata volt nemcsak a végzett munka ellenőrzése, hanem a gyűjtésből beszállított szalma (fekvőhely céljára) és élelmi cikkek átvétele, raktári kezelése és szükség szerinti kiadása.

Hogy ezekre a munkálatokra az áttelepítési kormánybiztos úr hivatkozott számú átiratával ellentétben mennyire szükség volt, azt bizonyítja az a tény, hogy mióta az első transzport Nyíregyházára megérkezett, a fenti átmeneti szálláson állandóan tartózkodtak és tartózkodnak áttelepített magyarok. Nem fedti a valóságot az a tény, hogy erre az átmeneti szállásra az áttelepítési kormánybiztosságnak ne lett volna szüksége, mondván mert a telepéseket közvetlenül az állomásról helyezték el új otthonaikban.

A valóság ezzel szemben az, hogy igenis voltak olyan esetek és ha ritkán is fordult elő, de tény, hogy az átmeneti szállásokon a kirendeltség ideiglenesen és sokszor huzamosabb ideig elszállásolt áttelepített magyarokat, akiknek szükség volt az átmeneti szállásra, és ezek élelmezése is a város terhére hárult.

A fentiek alapján így adódott elő az a helyzet, hogy a segélyezés címén befolyt mintegy 4200 forintos kereten túl összesen 9529 forint 68 fillér kiadása van a városnak a segélyekkel és az átmeneti szállásban végzett tatarozási és egyéb munkálatok, valamint az élelmezéssel együtt.

Felkérem a kormánybiztos urat, hogy a nyíregyházi kirendeltségnél a fentiek alapján tegye meg a vizsgálatot és a kirendeltség ne szorítkozzon csupán az itteni kirendeltségi tisztviselők és vezető jelentésére és tájékoztatására. Végtelenül csodálkozom azon, hogy az áttelepítési kormánybiztosság nyíregyházi kirendeltsége a valóságnak meg nem felelő jelentést tett a kormánybiztossághoz. Ezzel a tényével nemcsak hogy a felsőbb hatóságát vezette félre, de engemet is olyan színben tüntetett föl, mint aki az áttelepített magyarok sorsával nem törődik, sőt ezen tovább menve, olyan számlát akart kifizettetni, amelyhez az áttelepített magyaroknak vagy a kormánybiztosság helyi kirendeltségének semmi köze sincs. Ezt a magam részéről igen sérelmesnek tartom, erre vonatkozó külön feljelentésemet a Belügyminiszter Úrhoz megteszem és az ügyben vizsgálatot fogok kérni, mert mégis tűrhetetlen dolog az, hogy egy megyei város polgármesterét milyen közönséges módon meghazudtolja a kormánybiztosság kirendeltségének vezetője.

Azon pedig csodálkoznom kell, hogy a kormánybiztosság által a fenti ügyek kivizsgálásra kiküldött szakközeg a kormánybiztossági jelentéssel azonos tartalmú tájékoztatást küldött a kormánybiztosságnak.

Mi ezen a téren magyaros becsülettel és a lehető legnagyobb segíteni akarással járunk el, éppen ezért nem tűrjük, hogy bennünket pellengérre állítson.

Egyben tisztelettel közlöm a városi számvevőség és gazdasági hivatal jelentésén alapuló felmerült kifizetések összegét kimutatásszerűen:

A fenti segélyezésre befolyt összegeket és abból a szükséges folyósításokat számvevőségünk az idegen pénzek 5. rovatán kezelte.

1. Török Mihálynak személyfuvarozásért	1947. ápr. 11.	20 Ft
2. Ifj. Buskó Lajos és társa napszámbér	ua.	134,24 Ft
3. Benkő Mihály és társainak napszámbér	ua.	279,55 Ft
4. Ifj. Buskó Lajos és társa napszámbér	1947. ápr. 14.	393,58 Ft
5. Dolnics Józsefnek fuvarért	1947. ápr. 17.	62,42 Ft
6. Ilauszki Jánosnak munkavezetésért	1947. ápr. 18.	141,34 Ft
7. Jenei György és társainak napszámbér	1947. ápr. 18.	1.998,79 Ft
8. Bosnyák és társainak napszámbér	1947. ápr. 17.	291,84 Ft
9. Radoszta Bélának főzőüst javításért	1947. ápr. 23.	104,40 Ft
10. Buskó Lajos és társa napszámbér	1947. ápr. 22.	48 Ft
11. Wirtschafter Árminnak 2 db Alfa füllesztőért	1947. ápr. 24.	1.250,79 Ft
12. Benkő Mihálynak munkavezetésért	1947. ápr. 24.	60,09 Ft
13. Benkő Mihály és társainak napszámbér	1947. ápr. 24.	720,06 Ft
14. Hús és zsír a hivatalnak 20 kg zsírért	1947. ápr. 26.	174,26 Ft
15. Katona Andrásnak zöldség és hagymáért	1947. ápr. 26.	385 Ft
16. Méhes Sándor és társainak napszámbér	1947. ápr. 25.	814,08 Ft
17. ua.	1947. máj. 3.	506,88 Ft
18. Áttelepülő konyhájára 2 ürméter tölgy hasáb	1947. máj. 22.	126 Ft
19. ua.	1947. máj. 26.	106 Ft
20. Gazdasági hivatal észrevétele alapján főkönyvi tételeken kívüli elszámolásra és térítésre:		1.909,36 Ft
Összesen:		9.529,68 Ft

Nyíregyháza, 1947. évi május hó 14. napján

Fazekas János
polgármester

MNL SZSZBML, V. B. 77/c. I. 29/1946.

4. sz.

1947. május 4.

**A kitelepülők után visszamaradt ingatlanokról szerkesztett kimutatás
felterjesztése, betelepítési körülmények jelentése**

Telepítési Főosztály, Kirendeltségek Osztálya
Budapest

A kitelepültek után visszamaradt ingatlanokról szerkesztett kimutatásokat mellékelten felterjesztem.

Az üresen maradt házingatlanokat a betelepítés szempontjából bírálva négy csoportra osztottuk. A nagyobb gazdálkodásra alkalmasnak jelzett házak többé-kevésbé megfelelő gazdasági építmények és 4-6 számos állatra alkalmas istállók tartoznak. Többnyire 2 szobás lakások, nagyobb belsőséggel.

A kisebb gazdálkodásra alkalmasnak bírált házak többnyire 1 szoba-konyhás lakások kisebb belsőséggel 2-3 számos állatnak alkalmas istállókkal.

A tisztviselői lakásnak minősített telephelyek általában 1 szoba-konyhás kislakások, gazdasági épületek és istálló nélkül.

Az iparos telepéseknek alkalmasnak vélt házak nagyobb részt gazdasági épületek nélkül vannak kisebb műhellyel (kovács, cipész).

A munkás, illetve zsellér lakásoknál feltüntetett házak gazdasági épületek nélkül javarészt 1 szobás, ritkán 1 szoba-konyhás rossz állapotban lévő házak, telepítésre alkalmatlanok.

Az ideiglenes telepítési végrehajtás során a következő tapasztalatok figyelemre méltóak:

Az áttelepülők általában 2-3 szobabútorral és 4-9 számos állattal érkeztek. Helyszíni szemrevételezés során a visszahagyott legépebb és legalkalmasabbnak vélt lakásokat sem találták megfelelőnek, és tényleg előfordult, hogy a telepes a lakás berendezését sem tudta helyszűke miatt a lakásban elhelyezni, illetve a bútorzatuk egyes esetekben a szűk ajtókon nem fért be. Az átszállított állatok elhelyezése is nehézségekbe ütközött. Több telepes áthozott igavonóit helyszűke miatt helybeli gazdáknál volt kénytelen elhelyezni.

Általában az áttelepültek vonakodtak a Nyíregyháza környékbeli bokortanyákban a telephelyeket elfogadni, érvelve egyrészt azzal, hogy közeli rokonságuk és falubelik más vidékre lettek már letelepítve, másrészt, hogy az itteni lakáskultúra alacsony színvonala miatt nem érzik magukat ilyen szempontból 10%-ig sem kárpótolva.

A mai napig kitelepített 374 szlovák család mintegy 2500 kh földingatlant hagyott vissza. Ebből az adatból kiindulva 200 felvidéki család letelepíthetősége látszik megoldhatónak átlag 10-15 holdas juttatással. Ezzel szemben az előbb is jelzett alacsony színvonalú lakáskultúra miatt az eddig kirendeltségünk területére beérkezett 98 felvidéki család letelepítése is nehézségekbe ütközött. Eltekintve szórványos esetektől

a telepések részéről általános megelégedettség nem tapasztalható, éppen az elégtelen minőségű lakások kifogásolása miatt. Általános tapasztalat, hogy a telepések egy esetben sem a juttatandó földingatlan minősége vagy termőképessége iránt, hanem kizárólag a lakások minősége és nagysága iránt érdeklődtek.

Az eddig megejtett helyszíni telephely-szemrevételezések után a kirendeltsége területén az eddig beérkezett családokon kívül, vagyoni körülményeiket figyelembe véve 35-45 család telepíthető le.

A folyó betelepítés adatait annak feldolgozása után azonnal felterjesztem, a szükséges adatokat addig is naponta távbeszélőn jelentem.

Nyíregyháza, 1947. május 2.

[Kárpáty Béla]

kirendeltségvezető

MNL SZSZBML, XXIV. 1. 290/II/-K/1947.

5. sz.

1947. november 13.

Betelepített lakóházak javítására előterjesztés

Pro domo

Szóbeli és írásbeli kérelmekkel fordulnak a telepeseink hivatalunkhoz, hogy ablak, ajtó és tető hiány miatt nem tudnak áttelelni a kiutalt házakban és anyagi helyzetük nem teszi lehetővé olyan hiányok pótlására.

Kiadmány

Tárgy: ua.

Kormánybiztos Úr!

A csehszlovák–magyar lakosságcsere egyezmény végrehajtása során Nyíregyházára és bokraiban is 280 család felvidéki áttelepült lett elhelyezve. Részükre, sajnos nagyrészt csak olyan házakat tudtunk juttatni, melyek kisebb-nagyobb javításokra szorulnak.

Helyszíni szemle alapján összeállítottuk a javításokhoz szükséges anyaglistát, mely kimutatást tisztelettel csatolom. A kimutatást csak a munkálatokhoz szükséges javításokat vettük fel, amelyek nélkül azonban a súlyos anyagi helyzetben lévő telepeseink nem tudják átvészelni a telet. Ha a tervbe vett javításokat nem tudjuk elvégeztetni, akkor a legnagyobb eséllyel sem tudjuk a lakóházakban elhelyezetteket tovább is itt tartani.

Kérem Kormánybiztos Urat szíveskedjék előterjesztésemhez hozzájárulni és a szükséges rendelkezést sürgősen kiadni.

Nyíregyháza, 1947. 11. 13.

Dr. P. [Polnisch Ottó]

előadó

A Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság megbízásából:

Kovács Barna

ügyvivő kerületi felügyelő

Hirdetmény

Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság 1. sz. [sic!] Nyíregyházi kirendeltsége a szlovákiai kitelepülés folytán vissza-maradt és felvidéki telepesek részére juttatott Nyíregyháza és tanyavilágban lévő, mintegy 150 db tanya és lakóház javítására ajánlatot kér.

Munkálatok részletezése:

- 600 folyóméter nádtető-szegés
- 10.630 lapméter nádtetőjavítás 50%-ban
- 104 lapméter cseréptető javítás
- 5 lapméter palatető javítás
- 45 köbméter felmenőfalazat aláfalazás
- 20 köbméter tűzfal falazás
- földémsjavítás 10 db negyven folyóméter szarufa-pótlás
- 30 db ablaktok-javítás
- 172 db ablakszárny-javítás
- 19 db új komplett ablakszárnyakkal
- 227 db új ablakszárny
(tanyasi vásári ablakok, gerébtokos és bérfakos)
- 76 lapméter ablak és ajtóüvegezés
- 15 db ajtószárny-javítás
- 5 db új üveges ajtó
- 6 db új istálló ajtó

MNL SZSZBML, XXIV. 201/d. 50.039/V/1947.